

Kap 13 : Franskt eftermäle (V) - ”Ormen vi närde vid vår barm”.

Under sin vistelse på ön S:t Helena 1815-1821 lade Napoleon och hans följe ned mycket tid på att säkra sitt eftermäle. Karl Johan var ett speciellt hatobjekt. Denna sk S:t Helena-litteratur blev så besvärande för honom att han hade flera personer anställda som skulle tillbakavisa påståendena om hans svekfullhet och inkompetens. Napoleons version verkar dock ha satt sig. Den franske Napoleonforskaren Jean Tulard inleder sin artikel om Bernadotte i *Dictionnaire Napoléon* (1987) med den nedgörande sammanfattningen: ”Ett märkvärdigt öde för denne motståndare till Brumairekuppen, denne man som överöstes med ynnestbevis av Bonaparte och som var en medelmåttig strateg, en besvikelse vid Jena, Eylau och Wagram, och ändå upphöjd till marskalk, denne republikanska general som blev kung av Sverige, denne försiktige politiker som intog förrädarens roll, vid sidan av Talleyrand och Fouché, i hjältedikten om Napoleon.”¹

Napoleon utgick från ”*Mémoires pour servir à l'Histoire de Charles XIV, Jean, Roi de Suède et de Norwège*” (1820) av Coupé de Saint-Donat & Bonaventure de Roquefort och plockade punkt för punkt sönder vad han ansåg vara felaktigheter eller tomt beröm av Karl Johan, sammanlagt 13 sidor. Enligt Napoleon föredrog både han själv & Wrede adoptivsonen Eugène de Beauharnais men det stupade på religionskravet. de Beauharnais trodde aldrig hustrun skulle förlåta honom en konvertering till protestantism. Återstod då Bernadotte, en självlärd militär med minst 20 generaler mera kvalificerade än han själv. Impopulär dessutom för sina Jakobin-sympatier. Bernadotte hade allt att tacka sitt äktenskap.

Napoleons memoarer, *Mémorial de Sainte Hélène* nedtecknade|redigerade|författade av hans kammarherre Emmanuel de Las Cases, publicerades 1822-1825. Somligt var sant. Somligt var påhittat:

His Mémorial de Sainte Hélène, published in 1823, was one of the most popular and influential books of the nineteenth century. ... Las Cases presents the Emperor (with the help of forged letters) as a friend of peace, a defender of the different nationalities of Europe, a representative of 'the principles of 1789' and a guardian of religion. He wrote that 'Napoleon was the type, the standard, the prince of liberal principles. If his actions occasionally seem to have been in contradiction, it is because circumstances were too powerful for him.' This fantasy Napoleon was immensely useful in creating the popular Bonapartism which was to help sweep the Emperor's nephew to power in 1848: few courtiers have done more for their master than Las Cases did for Napoleon.²

Karl Johan beordrade sin adjutant Bernt von Schinkel (1794-1882; f. Bergman) att samla material till hans egna memoarer. Några sådana blev det aldrig men materialet distribuerades som hjälp till vänligt inställda skribenter. 1838 publicerade Georges Touchard-Lafosse en biografi på detta underlag. Den var ett kompilat av brev, dokument, memoarfragment, rykten och intervjuer med Karl Johans litterära agent Joseph Izarn. Den gavs ut på franska & tyska. Meningen var att den skulle översättas till engelska & svenska men det skedde aldrig. Karl Johan var missnöjd med stridsskildringarna och skickade rättningar som dock inte hann införas i den franska upplagan. Detta är det närmaste man kommer Karl Johans tänkta memoarer. Den har ett rykte för att vara partisk men vederhäftig. Så långt jag kunnat kontrollera saken stämmer beskrivningen.

¹ Jean Tulard. I: Juselius-Rosse 2005.

² Mansel 1987: ss. 201-202.

Karl Johan lyckades också genom Gustaf Löwenhielm avstyra många oönskade publiceringar. Löwenhielm gick mycket grundligt tillväga genom avlöningar, mutmiddagar, gåvor till fruar, hot, utpressning, skandalartiklar, köp & stöld av manuskript, m m. Det gällde t ex Fourniers änka som påstod sig ha mindre smickrande upplysningar om tronföljarvalet, Benjamin Constants arvingar som påstod sig ha komprometterande brev, Hudson Lowes St Helena-memoarer som rensades från kritik, o s v.³

*

Såsom Napoleons anklagelser ännu traderas handlar de om: (1) Karl Johans fördrag med Ryssland 1812 och hans militära medverkan i den 6:e & 7:e koalitionen. (2) Det fanns åtminstone 20 generaler som var mera kvalificerade än Karl Johan att föra befälet. (3) Karl Johans agerande på slagfältet vid Jena-Auerstedt den 14 oktober 1806, vid Eylau den 7-8 februari 1807 och vid Wagram den 21-22 maj 1809 var inkompetens eller förräderi:

- Angående punkt ett finns inget att tillägga. Man kan ju efteråt önska att Karl Johan var en osjälvisk fransk patriot men det var inte Napoleon heller.
- Angående punkt två förde Karl Johan befäl som general under tre perioder: 1794-97, 1805-09 & 1813-14. Även hans två månader 1799 som krigsminister brukar räknas med. Under den första perioden ledde Karl Johan en kombination av gerillakrig med elittrupperna (lösa formationer, prickskytte & snabba förflyttningar) och reguljärt krig med snabbutbildade värnpliktiga – det s k *Carnot*-systemet. Antalet soldater under hans befäl ökade hela karriären. Som bataljonschef ledde han 500 man. Som *Générale en chef* ledde han upp till fyrtio tusen soldater. Det är därför svårt att uttala sig generellt om Karl Johans kompetens på slagfältet.

1802 var Karl Johan känd som en föredömlig militär: energisk, hänsynslös & uppslagsrik.⁴ Det finns flera studier.⁵ Dessa utmynnar i att hans taktik liknade de övriga franska generalernas. Motståndarna följde regelboken. De själva utnyttjade terrängen & situationerna bättre. Det förutsatte dock att de befann sig vid fronten och exponerade sig för fiendens eld. Karl Johan hade tur & undkom utan värre blesyrer. I ett brev till sonen Oscar jämförde han sig med Napoleon – det handlade om politik, men var tillämbart även på slagfältet: ”Även om han var sin tids störste militäre tänkare så överträffar jag honom i beräkningsförmåga och metod.”⁶ – ”Jag utforskar alltid terrängen i förväg, jag undersöker den till och med innan jag sätter foten på den. När jag satt ner ena foten, ser jag efter om marken är stadig, först när jag finner den hållfast, sätter jag ned andra foten. När jag sedan är helt säker på min sak, tar jag ett stort steg och ingen kan tro annat än att jag bara tagit ett enda steg.”⁷

Militärhistorikern Keefe är av den åsikten att Napoleons marskalkar försökte efterlikna hans ”metod” att hålla hela slagfältet i huvudet, men inte hade den

³ Kermina 1991: s. 319.

⁴ d'Anglesy 1802: ss. 371-383

⁵ Headley 1846: vol 2, ss. 149-161; Griswold m.fl. 1885: vol 2, ss. 329-344; Walsh 1895: ss. 39-43; Dunn-Pattison 1909: ss. 72-92; MacDonell 1934; Chardigny 1946; Delderfield 1962; Heathcote 1987; Palmer 1990; Skarstein 1998 & 1999.

⁶ Hagberg 1953: s. 181.

⁷ Brev 1813 (?) från Jean Bernadotte till politikern Rousselin de Saint-Albin. I: Lindqvist 2009: s. 381.

förmågan. Som snabbeforderade underofficerare klarade de av att leda ett regemente, men inte en armé. De hade behövt en högre officersutbildning & en bättre stab. Deras omvittnade fysiska mod & framåtanda var ingen merit för att leda arméer på 50-100 tusen man. Med dagens språkbruk: Marskalkarna avancerade till & över sin kompetensnivå.⁸ Kanske utgjorde Karl Johan med alla sina självstudier ett undantag, men källäget är dåligt. De ryska källorna tillskriver honom dock ett avgörande inflytande på strategin under Napoleons ryska fälttåg & under slaget vid Leipzig.⁹ Oklart vilka råd han gav men han har i alla fall fått ett smickrande militärt eftermäle:

[No] contemporary did justice to the extraordinary range of the Marshal's military gifts. His personal courage, generosity to the enemy, concern for the welfare of his troops and inspiring leadership are apparent in his surviving letters and in every memoir of the campaigns. Added to these talents were a shrewd economy in manpower, concern for the minutiae of planning, and a sense of grand strategy as broad-ranging as Napoleon's but less inclined to lose itself in a distant perspective of remote horizons.¹⁰

Flera omständigheter torde ha bidragit till Karl Johans påfallande försiktiga och avvaktande krigföring [vid Leipzig]. Den forne franske marskalken var till hela sin militära läggning mera strateg än taktiker, hans fältherrekonst karakteriserades mera genom manövrer än bataljer, den hade föga gemensamt med den offensiva och mera gloriöst betonade som utmärkte Napoleons eller Blüchers.¹¹

I ett brev han riktade till kronprins Oskar 1824 utvecklade Bernadotte sin militära doktrin: ”Om du för krig skall du sålunda spara på dina soldaters blod och vårda dem när de är sjuka; undvik småstrider, men när det gäller fosterlandets ära och lycka skall du utnyttja din armé till det yttersta ... Många slag har förlorats på grund av att man i alltför hög grad har hushållat med elittrupperna”. Anspelningen på Napoleons framfart är tydlig i dessa rader, men det är ändå inte det viktigaste i citatet. Bernadotte var aldrig en ”general à dix milles hommes par jour” (en general villig offra tiotusen soldater per dag). Såsom gammal underofficer i den kungliga armen behöll han den grundinställning och det förhållningssätt han inhämtat där. Trots sitt mod tycks han aldrig ha delat den taktiska och strategiska grundsyn som officerarna från ”l'An II” (revolutionskalenderns år två, dvs 1793) stod för: bestämd offensiv, kostsam i manskap och grundad på massverkan, bajonettanfall och patriotisk entusiasm. Han beundrade visserligen Hoche, men det är inte särskilt troligt att han delade dennes definition av kriget: ”Det avgörande är inte manövrer eller krigskonst, utan kallt stål, eld och patriotism”. Som patriot och utmärkt ledare var Bernadottes bakgrund visserligen fullt jämförbar med kejsardömets övriga marskalkar, av vilka en tredjedel var gamla underofficerare liksom han själv, men hans militära filosofi var närmast att jämföra med en soldats under l'Ancien Régime.¹²

⁸ Keefe 1994.

⁹ Johnson 1985; Johnson m.fl. red. 1985.

¹⁰ Palmer 1990: s. 251.

¹¹ Johnson 1985: s. 119.

¹² Desplat 1998: ss. 21-22.

- Slaget vid Jena-Auerstedt den 14 oktober 1806 stod mellan tre franska & två preussiska arméer som helt förintades. Karl Johan befann sig mitt emellan de två slagfälten. Anledningen tycks ha varit Napoleons centralstyrning så att hans generaler inte hade tillräckligt med information om hans planer för att kunna agera på egen hand. Karl Johan väntade på en marschorder som av någon anledning aldrig kom. När Napoleon tidigarelade slaget en dag hörde Karl Johan kanondundret men hann inte fram i tid. Däremot utmärkte han sig i slutstriderna.¹³ T:son Höjer har rekonstruerat förseningen ur ett annat perspektiv: Karl Johans position & marschhastighet var så oklar att beslutet om vilken strid han skulle engagera sig i – Jena eller Auerstedt – lämnades åt honom själv. Efteråt kritiserades han för att ha ignorerat en order om angrepp som bevisligen aldrig utdelades.¹⁴
- En liknande kritik framfördes mot Karl Johan efter slaget vid Eylau den 7-8 februari 1807, att Karl Johan ignorerat en order att angripa, men tillbakavisas av T:son Höjer med samma argument som ovan, att ordonnansen tillfångatogs och ordern inte kom fram.¹⁵
- Slaget vid Wagram den 21-22 maj 1809 stod mellan en österrikisk & en fransk-tysk armé. Det var mycket blodigt vilket har förklarats med att fienden var på väg att lära sig Napoleons stridsteknik – att splittra fienden och genom sin större rörlighet kraftsamla & besegra dem en formering i taget. I stället höll österrikarna, liksom det tidigare slaget vid Aspern-Essling, sina positioner. Karl Johan förde vid tillfället befäl över saxare. Dessa var motiverade men oerfarna och tog stora förluster. Det fanns en dagorder om att sårade skulle lämnas där de fallit för att bibehålla trycket mot fienden. Vid ett besök av Napoleon under slaget råkade de två i gräl om detta. Karl Johan skall ha beordrats lämna slagfältet men det är ett påhitt. Han var i tjänst till den 10 juli då regementet p g a förlusterna upplöstes som stridande enhet & han själv entledigades. De franska tidningarna tryckt efteråt upp en dagorder från den 8 juli där Karl Johan genom ett överdrivet beröm försökt liva upp sina saxare. Napoleon kritiserade honom senare för denna dagorder som förutom sina bombastiska formuleringar gav hans saxare en alltför stor andel i segern.¹⁶

T:son Höjer har rekonstruerat entledigandet: ”Det inre sammanhanget vid Bernadottes entledigande är delvis oklart. Som av det föregående framgått, är den i vissa franska skildringar förekommande uppgiften, att Napoleon på själva slagfältet skulle hava fråntagit honom befälet, fullständigt oriktig. Marskalken utövade sitt kommando ända till på morgonen den 10 juli. Dunkelt är däremot, om kårens upplösning har föregåtts av en avskedsansökan från Bernadottes sida. Själv har han senare sökt giva detta intryck, ehuru i ordalag, som lämnat det kronologiska förloppet oklart. ... Det förefaller sannolikt, att marskalken i förbittringen över sin kårs upplösning har vägrat mottaga ett nytt befäl och då av kejsaren med eller mot sin vilja sänts från armén.”¹⁷

Nutida Napoleon-biografier, t ex den av Frank McLynn (1997), håller fortfarande fast vid att Karl Johan var en inkompetent och missunnsam pratmakare, använde alla tillfällen för att skada sin välgörare & avslutade med att förråda honom. Det finns en internetdebatt i den andan på <napoleon-series.org> från december 2006 där stickor & strån ryker. Det mesta av

¹³ Barton 1921: ss. 129-150.

¹⁴ Höjer 1939b: s. 329.

¹⁵ Höjer 1939b: s. 352-353.

¹⁶ Barton 1921: ss. 210-231.

¹⁷ Höjer 1939b: s. 411.

den Karl Johan-kritiken kan spåras till general Jean Marbots posthuma memoarer, publicerade 1892: Förgudningen av Napoleon hindrade att han föll på eget grepp – det krävdes en Judas, som alltså blev Bernadotte. Samtidens militärer hade en mera balanserad syn på Napoleons kvaliteter som härförare. Israel Hwasser sammanfattar i ett av sina föredrag på Karl Johansförbundet generalerna Moreau, Pichegro, Dumouriez, Massena & Wellington's omdömen:

Han har afgjord öfverlägsenhet i den praktiska taktiken. Uti det snara, nästan ögonblickliga uppfattandet af hvad på slagfältet bör göras och uti det raska utförandet deraf är han öfverträffad. Men han vågar för mycket; en gång misslyckas det, och då torde han vara utan räddning förlorad. Att åter utstaka planen till ett fältslag så, att äfven en annan kan utföra den, har han icke visat sig hafva förmåga. Att i hast utrusta stora arméer, har han däremot, sedan han kom till magten, visat en skicklighet, som förvånat verlden, men att uppgöra planer för större fälttåg, då såväl motverkande omständigheter såsom climat, årstider och andra localförhållanden, som lefvande motståndskrafter, såsom folkens skaplynnen, lagar, sedvanor, passioner och fördomar skola tagas i beräkning, är han svag och full af sjelfgjorda illusioner. Deras mening sammanfattas i de ord, hvilka Moreau säges hafva yttrat till en resande, som besökte honom i Amerika: ”Hans strategi är alltid densamma: Att genom en djärv marsch överraska fienden & därefter satsa allt. Går det så går det.” (Capefique L’Europe pendant le Consulat et l’Empire de Napoleon. Vol. IX p. 79).¹⁸

Uttryckt i moderna termer: Det fanns ingen strategi & Napoleons usla stabsarbete gjorde ett självständigt agerande omöjligt. Man fick vänta in hans depescher & hoppas på att kartan överensstämde med verkligheten, vilket den ofta inte gjorde. Eftersom hela hans taktik var baserad på anfall försummade han reträtten & defensiven.

¹⁸ Hwasser 1855: s. 50.